

Britanska ambasada
Podgorica

Građansko nadgledanje izbora
Predsjednički izbori
Crna Gora 2023

IZVJEŠTAJ O PRELIMINARNIM NALAZIMA I ZAKLJUČCIMA

2. KRUG

Izveštaj o preliminarnim nalazima i zaključcima
Podgorica, 03. april 2023. godine

Mišljenja i stavovi iznešeni u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Britanske ambasade Podgorica.

CeMI - Građansko nadgledanje izbora Crna Gora – Predsjednički izbori, 2. krug - 02. april 2023.

Izveštaj predstavlja ključne nalaze CeMI-ja u periodu nakon prvog kruga izbora, zaključno sa izbornim danom 2. aprila, a ujedno i dopunu prvog preliminarnog izvještaja CeMI-ja, objavljenog nakon prvog kruga predsjedničkih izbora.

02. april 2023.

Drugi krug predsjedničkih izbora održan je u uz poštovanje opštih demokratskih standarda i principa, dok je izborni dan protekao mirno i bez većih nepravilnosti koje bi mogle ugroziti legitimnost ukupnog izbornog procesa. Nepravilnosti u radu nižih nivoa izborne administracije, notirane zloupotrebe državnih resursa i partijskog zapošljavanja, neizbalansirano izvještavanje medija, uz miješanju vjerske zajednice u izborni proces, kao i određeni oblici spoljnog miješanja, negativne su karakteristike ukupnog izbornog procesa.

Posmatračka misija CeMI-ja za ove izbore akreditovala je za nadgledanje izbornog procesa ukupno 1367 posmatrača, za oba kruga predsjedničkih izbora, dok je 450 posmatrača nadgledalo izborni proces u prvom krugu predsjedničkih izbora, a 650 posmatrača u drugom krugu. Misija se sastojala od članova užeg tima koji čine: (1) šef misije, (2) zamjenik šefa misije, (3) izborni ekspert, (4) pravni ekspert, (5) ekspert za izbornu administraciju, (6) koordinator mreže posmatrača i (7) PR koordinator. CeMI je takođe angažovao mrežu lokalnih koordinatora.

CeMI je u okviru projekta nadgledanja predsjedničkih izbora razvio web i mobilnu aplikaciju [Fer izbori](#) putem koje su građani i posmatrači imali mogućnost da prijave uočene nepravilnosti ili kršenje njihovih biračkih prava. Aplikacija je takođe omogućila građanima da uživo prate projekcije rezultata izbora, kao i da se informišu o svojim biračkim pravima.

Centar za monitoring i istraživanje želi da se zahvali Britanskoj ambasadi Podgorica, koja je finansijski podržala projekat građanskog nadgledanja predsjedničkih izbora i omogućila sprovođenje ove misije.

CeMI želi takođe da izrazi zahvalnost svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, političkih partija, međunarodnih posmatračkih misija i domaćih nevladinih organizacija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

Nalazi saopšteni u ovom izvještaju predstavljaju stavove autora i CeMI-ja, a ne nužno i stavove donatora. Centar za monitoring i istraživanje - CeMI je nevladina organizacija osnovana marta 2000. godine koja u kontinuitetu počevši od 2000. godine sprovodi građansko nadgledanje izbora. CeMI je nagledao sve nacionalne izbore od 2001. godine izuzev predsjedničkih izbora održanih 2013. godine. Ujedno, CeMI je osnivač Evropske mreže organizacija za monitoring izbora [ENEMO](#) kojom je predsjedavao u periodu 2017-2022. godine. Predsjednik CeMI-ja ujedno je i član upravnog odbora Globalne mreže domaćih posmatrača izbora (2018-2023) (www.gndem.org). Kroz ENEMO, ali i OSCE/ODIHR članovi i eksperti CeMI-ja učestvovali su u brojnim međunarodnim posmatračkim misijama kao eksperti, dugoročni i kratkoročni posmatrači, a 8 puta CeMI-jev predstavnik je bio šef međunarodnih posmatračkih misija (Moldavija, Ukrajina, Srbija, Jermenija i Kosovo).

PRELIMINARNI ZAKLJUČCI

Izborni dan je protekao u mirnoj atmosferi, a karakter i obim nepravilnosti nijesu ugrozili regularnost ukupnog izbornog procesa u okviru drugog kruga predsjedničkih izbora. Izbori su sprovedeni bez većih problema u organizaciji, dok su temeljna prava kandidata i birača, da slobodno predstavljaju svoje programe, odnosno sprovedu svoje biračko pravo, u najvećem dijelu poštovana.

Izbori su održani po pravilima nereformisanog seta izbornih zakona, koji sadrže brojne pravne praznine, nejasnoće i kolizije pravnih normi koje otvaraju prostor za njihovu zloupotrebu i umanjuje efikasnost.

Drugi krug predsjedničkih izbora u Crnoj Gori održan je prvi put u poslednjih 20 godina. Ta činjenica uslovljava da izborni zakonodavstvo ne sadrži propise koji precizno propisuju postupak za drugi krug predsjedničkih izbora. Kako bi bio sproveden izborni postupak, primijenjene su opšte odredbe važećih izbornih zakona, uz dio odluka donesenih od strane Državne izborne komisije (DIK). To dodatno potvrđuje više puta ponovljenu ocjenu da je neophodno hitno sprovesti sveobuhvatnu reformu izbornih zakona i izborne administracije.

Organi za sprovođenje izbora su, u najvećem dijelu, efikasno vodili izborne pripreme i ispoštovali većinu zakonskih rokova u okviru drugog kruga predsjedničkih izbora. Iako je ukupan izborni proces u osnovi bio transparentan, Centar za monitoring i istraživanje (CeMI), kao i druge, kako domaće tako i međunarodne posmatračke misije, nijesu bile uključene u rad institucija i organa za sprovođenje izbornog procesa, i imale su ograničen uvid u proces i dokumenta koja su pratila izborni proces. Smatramo da posmatračke misije trebaju biti uključene, od pripremnih izbornih radnji do zaključenja izbornog procesa, kako bi se osigurala puna transparentnost i doprinijelo punoj informisanosti građana o svim pojedinostima izbornog procesa.

Birački spisak zaključen je na početku izbornog procesa te izmjene nijesu bile moguće. U konačni birački spisak je upisano 542.154 birača, koji su glasali na 1.162 biračkih mjesta. Međutim, nepreciznom komunikacijom sa javnošću, u trenutku između dva izborna kruga, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), unijelo je zabunu saopštavajući da je birački spisak izmijenjen i dopunjen sa oko 1.500 novoupisanih birača. Iako se ova informacija odnosila na predstojeće parlamentarne izbore zakazane za 11. jun 2023. godine, MUP nije pokazao proaktivnost i ispravio ili demantovao datu informaciju koja je stvorila nepotrebnu konfuziju kod zainteresovane javnosti.

Biračko pravo imaju svi državljani Crne Gore, sa navršenih 18 godina, pod uslovom da imaju prebivalište u Crnoj Gori najmanje 24 mjeseca prije dana izbora. Međutim, netačan i neažuriran registar prebivališta koji vodi MUP, a koji je u jednom dijelu posljedica neprecizno propisane obaveze građana Crne Gore da odjave prebivalište, otvorilo je pitanje zakonitosti glasanja dijaspore, regionalne i međunarodne, u drugom krugu predsjedničkih izbora. CeMI smatra da se ne može sporiti pravo crnogorskim državljanima da ostvare svoje biračko pravo uslijed neuredne administracije i nemogućnosti nadležnih institucija da pravovremeno obave sve zakonom propisane obaveze.

DIK ni u ovom izbornom procesu nije obezbijedila potpunu transparentnost svog rada, kao ni "live" prenos sjednica putem interneta, što je praksa mnogih država u svijetu. Dio DIK-a koji treba posebno pohvaliti su članovi izabrani na konkursu, i Stručna služba DIK-a, koja je pokazala visok nivo profesionalnosti i otvorenosti za saradnju sa nevladinim organizacijama.

Pravni okvir za finansiranje partija i izbornih kampanja, i zloupotrebu državnih resursa, kao i propisana kontrolna ovlaštenja Agencije za sprječavanje korupcije (ASK), moraju biti unaprijeđeni, jer ne daju osnov za sprovođenje suštinske kontrole. Iako su kandidati blagovremeno podnijeli izvještaje između dva kruga predsjedničkih izbora, činjenica da se tačnost podataka utvrđuje isključivo na bazi prezentovanih podataka u samom izvještaju, predstavlja značajno ograničenje koje se mora prevazići.

Kada je riječ o poštovanju propisanog roka za podnošenje izvještaja kandidata ASK-u, kandidati su potrebne izvještaje dostavili u propisanom roku. Pokrenuta su 182 postupka ili kontrole po službenoj dužnosti, odnosno 71 po osnovu dostavljenih prigovora. Zabilježeno je ukupno 166 aktivnosti od strane 83 pružalaca usluga.

Tokom izbornog ciklusa, notirana je izrazito visoka stopa zapošljavanja lica u javnom sektoru, pa je tako u periodu trajanja kampanje, preciznije do 31. marta ASK notirao 6.968 ugovora kojima se uređuju radni odnosi, prava i obaveze državnih službenika i namještenika i obligacioni odnosi¹, a koji su zaključeni u periodu izborne kampanje. O zakonitosti pomenutih ugovora ASK nije dala zaključak.

Iako je finansiranje iz inostranstva zakonski zabranjeno, postojale su brojne indicije da je postojalo u praksi. Međutim, neizvedeni pravni okvir ne ostavlja prostor, niti propisuje jasne mehanizme nadležnim institucijama, za detaljnu provjeru i utvrđivanje činjenica.

Strano miješanje u crnogorski izborni proces bilo je očito i kroz medijsko djelovanje, ako i kroz aktivnosti na društvenim mrežama. O obimima i mogućem uticaju, CeMI će javnost upoznati kroz finalni izvještaj. Medijsko okruženje je konkurentno, sa velikim brojem registrovanih medija, a javni emiter je ispoštovao zakonske predušlove i ponudio balansirano pokrivenost kampanje. Visoka koncentracija stranog kapitala u crnogorskim medijima uticala je na neizbalansirano predstavljanje kandidata u privatnim medijima. Održavanje debate na javnom servisu RTCG, između dva predsjednička kandidata, značajan je iskorak i u skladu sa međunarodnim standardima. Na ovaj način, građani su bili u prilici da u direktnom sučeljavanju kandidata dobiju sve potrebne informacije kako bi mogli donijeti informisanu odluku.

Kampanja je bila konkurentna, međutim naglašeno negativna, sa velikim brojem optužbi između kandidata, ali i usmjerena na obećanja o ekonomskom prosperitetu zemlje i ubrzanju procesa evropskih integracija. Kada je u pitanju izborna ćutnja, do izražaja je došlo vršenje propagande političkih partija preko društvenih mreža. Najvažniji razlog za ovo jeste nepodudarnost rješenja u relevantnim zakonima, tj. Zakonu o izboru odbornika i poslanika (izborna propaganda traje do 24 časa prije dana održavanja izbora) i Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja (izborna propaganda traje do dana održavanja izbora). Primjetan je porast skrivenog reklamiranja, odnosno promotivne aktivnosti bez zakonom propisanih obilježja.

Neprimjereno miješanje vjerskih zajednica, odnosno SPC-a, tokom izbornog procesa bila je karakteristika i drugog kruga. Stava smo da u sekularnoj državi, vjerske zajednice se moraju uzdržati od javnog iznošenja stavova o pojedinačnim kandidatima i vršiti uticaj na birače. Kako se ova praksa ponavlja, smatramo da je potrebno zakonski propisati navedeno ograničenje.

Na osnovu projekcija, na bazi uzorka, CEMI je u 20 časova i 20 minuta izašao sa procjenom da je pobjednik drugog kruga Jakov Milatović koji je osvojio 60%, naspram protivkandidata, dosadašnjeg predsjednika Mila Đukanovića sa 40% osvojenih glasova. Konačne projekcije su objavljene ubrzo nakon 21 čas i nije bilo značajnijih promjena u odnosu na prve objavljene projekcije.

¹ [https://www.antikorupcija.me/me/analitika/jres/zaposljavanje/data?f=\(dd,2023-03-20\)\(do,2023-01-16\)\(ik,10181\)\(g,2023\)&o=0&l=10&r=](https://www.antikorupcija.me/me/analitika/jres/zaposljavanje/data?f=(dd,2023-03-20)(do,2023-01-16)(ik,10181)(g,2023)&o=0&l=10&r=)

Izborna administracija

A. Državna izborna komisija

Od dana raspisivanja izbora do dana održavanja drugog kruga predsjedničkih izbora, DIK je održala 38 sjednica. Od tog broja, 12 sjednica je održano između dva kruga. U tom periodu, nije bilo spornih odluka koje su obilježile period prije održavanja prvog kruga izbora. Odluke DIK-a bile su u skladu sa zakonom i većina je donešena jednoglasno.

Kako izborna zakonodavstvo ne propisuje jasan postupak za održavanje drugog kruga predsjedničkih izbora, više pitanja koja su zahtijevala direktno odlučivanje DIK-a je otvoreno. Jedno od njih odnosilo se na pitanje statusa opunomoćenih predstavnika kandidata koji nijesu ušli u drugi krug predsjedničkih izbora. Ovo pitanje nije eksplicitno regulisano Zakonom o izboru Predsjednika Crne Gore, već se na status opunomoćenih predstavnika shodno primjenjuju odredbe Zakona o izboru odbornika i poslanika. Državna izborna komisija donijela je odluku glasanjem.

Konačna odluka o statusu opunomoćenih predstavnika nije bila jednoglasna. Sa jedne strane, neki od članova DIK-a smatrali su da je status opunomoćenih predstavnika vezan za status kandidata i da je ograničen svrhom predstavljanja tog kandidata, što bi za sobom povuklo posljedicu prestanka mandata opunomoćenih predstavnika kandidata koji nijesu ušli u drugi krug, u svim organima izborne administracije. Još jedan od argumenata bio je taj da shodna primjena člana 31 Zakona o izboru odbornika i poslanika ne podrazumijeva njegovu doslovnu primjenu, jer pojedine odredbe koje se odnose na izbor poslanika, nijesu primjenljive na izbor predsjednika.

Nasuprot ovom stavu, većina je smatrala da se radi o jedinstvenom izbornom procesu, te da u nedostatku konkretnih normi u Zakonu o izboru Predsjednika Crne Gore, mora se primijeniti član 31 Zakona o izboru odbornika i poslanika u kom se navodi da mandat opunomoćenih predstavnika u DIK-u prestaje danom utvrđivanja konačnih rezultata izbora. Isto se odnosi i na opštinske izborne komisije i na biračke odbore. Iako raspolaže tehničkim mogućnostima za prenos sjednica putem interneta, DIK još uvijek nije pristupila implementaciji ovog rješenja. Usljed nedostatka prenosa sjednica uživo putem interneta, šira javnost je ostala uskraćena za uvid u način odlučivanja DIK-a, čijim sjednicama mediji rijetko prisustvuju, iako im je ta mogućnost uvijek bila na raspolaganju.

B. Opštinske izborne komisije

Ni nakon drugog kruga glasanja pojedine opštinske izborne komisije nijesu uredno ažurirale svoje internet stranice. Takav slučaj je sa: OIK Bar, OIK Kotor, OIK Plav, OIK Tivat, OIK Ulcinj i OIK Zeta.

Na zahtjev CeMI-ja za dostavljanjem određenih podataka kojima opštinske izborne komisije raspolažu, sve opštinske izborne komisije osim OIK Andrijevića i OIK Plav odgovorile su u kratkom roku. Na internet stranici OIK Andrijevića nalaze se i pogrešni kontakt podaci.

Radi sprovođenja izbora, DIK donosi odluku kojom opredjeljuje novčana sredstva opštinskim izbornim komisijama. Za potrebe sprovođenja drugog kruga izbora za izbor Predsjednika Crne Gore, pet opštinskih izbornih komisija tražilo je veće iznose od onih koje su tražili za sprovođenje izbornih aktivnosti u prvom krugu.

OPŠTINA	UKUPNO I KRUG	UKUPNO II KRUG
Budva	10.640,00 EUR	11.820,00 EUR
Plav	9.860,00 EUR	10.050,00 EUR
Podgorica	34.040,00 EUR	63.730,00 EUR
Tuzi	10.900,00 EUR	14.440,00 EUR
Zeta	10.380,00 EUR	10.900,00 EUR

DIK je donijela zaključak da se izvrši revizija finansijskog poslovanja opštinskih izbornih komisija koje su tražile veći iznos od iznosa koji je tražen u prvom krugu. Na ovakvu odluku najviše je uticao skoro duplo veći iznos sredstava koje je tražila Opštinska izborna komisija Podgorica. Još uvijek nije poznato zbog čega su iznosi koje su pojedine opštinske izborne komisije tražile veći za drugi krug u odnosu na troškove koji su im bili potrebni za sprovođenje izbornih aktivnosti u prvom krugu.

C. Birački odbori

Stalni sastav biračkih odbora za drugi krug izbora uglavnom ostaje nepromijenjen u odnosu na prvi krug. Međutim, došlo je do izmjena kada je riječ o proširenom sastavu biračkih odbora. Naime, za vrijeme prvog kruga glasanja, nijesu svi kandidati iskoristili pravo da imenuju člana biračkog odbora u proširenom sastavu. Ali su ovu mogućnost iskoristili u drugom krugu.

U inicijalnom nacrtu Uputstva organima za sprovođenje izbora u vezi drugog kruga predsjedničkih izbora, DIK bila stava da samo kandidati koji su ušli u drugi krug mogu imati opunomoćene predstavnike u organima izborne administracije. Odluka koju je DIK na kraju donijela, kojom je omogućio svim kandidatima da imenuju opunomoćene predstavnike u organe izborne administracije je u skladu sa pozitivnim propisima. U nedostatku konkretne i precizne norme kojom bi se mandat opunomoćenih predstavnika ograničio na prvi krug izbora u slučaju da njihov kandidat ne uđe u uži krug, DIK-a je donijela jedinu moguću odluku, a da ne bude selektivna u primjeni odredbe člana 31 Zakona o izboru odbornika i poslanika, već da tu normu primjeni u cjelosti, posebno imajući u vidu da se radi o jedinstvenom izbornom procesu.

Nakon odluke DIK-a da svi opunomoćeni predstavnici kandidata imaju pravo da učestvuju u radu državne i opštinskih izbornih komisija do utvrđivanja konačnih rezultata izbora, bez obzira na to da li su kandidati koje predstavljaju ušli u drugi krug, otvoreno je i pitanje da li u prošireni sastav biračkih odbora za drugi krug izbora mogu biti imenovani opunomoćeni predstavnici kandidata koji nijesu ušli u drugi krug, a koji u prvom krugu nijesu iskoristili pravo da imenuju opunomoćene predstavnike.

Imajući u vidu prethodno navedenu odluku DIK-a, Komisija se i u ovom slučaju izjasnila potvrdno, i dozvolila je svim kandidatima koji su se uspješno registrovali za izbore da imenuju svoje predstavnike u prošireni sastav biračkih odbora i za drugi krug izbora.

Broj biračkih mjesta i biračkih odbora ostao je nepromijenjen u drugom krugu, i iznosio je 1.162.

Tokom prvog kruga izbora, na biračkom mjestu br. 6 u mjestu Dubrovsko u opštini Šavnik, prekinuto je glasanje nakon što jedan od članova biračkog odbora nije dozvolio jednom biraču da glasa, iako je taj birač upisan u birački spisak. Radi se o predstavniku DF-a, čiji članovi već duži vremenski period onemogućavaju sprovođenje lokalnih izbora u ovoj opštini.

Glasanje na ovom biračkom mjestu je uspješno ponovljeno 26. marta, a protiv ovog člana biračkog odbora koji je onemogućio biraču da glasa, podnesena je krivična prijava zbog sumnje na povredu biračkog prava.

Registracija birača

MUP je 25. marta objavio numerički tabelarni prikaz podataka o promjenama nastalim u biračkom spisku, u odnosu na birački spisak po kome su održani prethodni izbori.² Prema podacima koje je MUP objavio, u birački spisak je na dan 24. mart bilo upisano 1.445 birača više nego u prvom krugu predsjedničkih izbora. Ova informacija nije bila praćena adekvatnim objašnjenjem MUP-a da se promjene u biračkom spisku ne odnose na drugi krug predsjedničkih izbora, pa je ista izazvala burnu reakciju dijela javnosti. MUP je ove podatke objavio povodom Odluke od 17. marta kojom je predsjednik Crne Gore raspisao prijevremene parlamentarne izbore. Do zabune je došlo iz razloga što je prema članu 16 Zakona o biračkom spisku, MUP bio u obavezi da ove podatke objavi u roku od tri dana od dana raspisivanja parlamentarnih izbora, tj. najkasnije 20. marta.

Kada je riječ o drugom krugu predsjedničkih izbora, uzimajući u obzir odredbu člana 18 Zakona o biračkom spisku, koji propisuje da se birački spisak zaključuje 10 dana prije dana određenog za održavanje izbora, broj birača upisanih u birački spisak ostao je nepromijenjen.

Na jednoj od sjednica DIK-a održanoj između dva kruga predsjedničkih izbora, dva člana DIK iz reda opunomoćenih predstavnika dvije suprotstavljene političke partije (DPS i Demokrate) su naveli da im se nekoliko građana obratilo sa navodima da se njihovi podaci ne nalaze u elektronskom izvodu iz biračkog spiska, iako su upisani da glasaju na tom biračkom mjestu, tj. da postoji neslaganje elektronskog izvoda iz biračkog spiska sa štampanim izvodom. DIK je povodom ovih navoda uputila dopis MUP-u, koji je iste odbacio kao neutemeljene i naveo da prilikom vraćanja uređaja za elektronsku identifikaciju u cilju podešavanja vremena na istima, nije bilo primjedbi na ispravnost uređaja od strane predstavnika opštinskih izbornih komisija. Međutim, prema riječima jednog od opunomoćenih predstavnika kandidata u DIK, ovi problemi su zabilježeni u zapisnicima biračkih odbora.

---

² <https://www.gov.me/clanak/saopstenje-za-javnost-i-numericki-prikaz>

Izborna kampanja

Kampanja dvojice kandidata je vođena u duhu snižavanja tenzija i polarizacije u društvu uz, primarno, poruke koje se odnose na ekonomski prosperitet i povećanje životnog standarda građana ubrzanom ulaskom u EU. Iako pretežno mirnog tona, kampanje dvojice kandidata su sadržale elemente negativne kampanje i bile usmjerene na diskreditovanje oponenta, naročito tokom TV duela, a primijećene su i negativne kampanje protiv oba kandidata putem društvenih mreža i mobilnih aplikacija za komunikaciju.

Izborna kampanja za drugi krug predsjedničkih izbora je počela odmah nakon proglašenja preliminarnih rezultata prvog kruga. Već u izbornoj noći, 19. marta, kandidati iz prvog kruga, Andrija Mandić i Aleksa Bečić podržali su kandidata Jakova Milatovića u drugom krugu. Podršku Milatoviću je pružio i kandidat Goran Danilović, dok su podrške kandidatkinje Draginje Vuksanović i kandidata Jovana Radulovića kandidatu Milu Đukanoviću pristigle značajno kasnije.

Kandidati u drugom krugu, kao i oni iz prvog kruga koji su pružili podršku nekom od kandidata koristili su ista marketinška sredstva za kampanju kao i u prvom krugu, među kojima primarno bilborde, organizovanje javnih skupova i oglašavanje putem medija i društvenih mreža. Na ovaj način se otvara pitanje zakonitosti finansiranja kampanja od strane trećih lica, koja nije precizno propisana izbornim zakonima.

Intenzitet negativne kampanje rastao je kako se približavao izborni dan. Kandidat Milatović je u sklopu svoje kampanje izradio i video spot o kandidatu Đukanoviću koji sublimira njegovu političku karijeru, dok je protiv kandidata Milatovića negativna kampanja vođena od strane Đukanovića tokom obraćanja građanima, i plasirane su, dominantno na socijalnim mrežama, plaćene video montaže sa likom Milatovića. Negativni komentari i foto montaže na društvenim mrežama na mim stranicama i od strane građana bile su usmjerene protiv oba kandidata.

Kampanja kandidata Jakova Milatovića bila je praćena ujedinjenom kampanjom podrške većine kandidata iz prvog kruga, u vidu postavljanja bilborda na kojima se šalje jasna poruka biračima da se glasanjem protiv Đukanovića može postići zajednička pobjeda. Takođe, predstavnici partija koje su podržale kandidata Milatovića su uzimali učešće na tribinama u više gradova. U skladu sa tim je i gospodin Milatović prvobitni slogan "Uspjećemo!", u susret drugom krugu izmijenio u "Uspjećemo zajedno!". Bilbordi dijela kandidata iz prvog kruga su ustupljeni kandidatima u drugom krugu, kroz donaciju trećih lica što je potrebno problematizovati, jer zakonska regulativa u ovom dijelu izostaje.

Iako u atmosferi polarizovane javnosti i činjenice da od svih televizija sa nacionalnom pokrivenošću samo jedna ima dominantno domaću vlasničku strukturu, kandidati su imali jednake šanse za predstavljanje svojih poruka. Ipak, da vlasnička struktura medija pruža mogućnost favorizovanja kandidata je prisutna.

U susret drugom krugu izbora je nastavljen trend negativnih objava o predsjedničkom kandidatu Milu Đukanoviću, sa 371 negativnom objavom od ukupno 610 objava posvećenih ovom kandidatu. O predsjedničkom kandidatu Jakovu Milatoviću na svih šest analiziranih portala bila je prisutna 521 objava, a najviše je bilo pozitivnih – 267, neutralnih je bilo 160, uz 94 negativne objave³.

---

³ <https://dfcme.me/publikacije/izboripodlupom-monitoring-portala-i-fejsbuka-20-29-mart-2023/>

U periodu između dva kruga glasanja, organizovana je jedna debata na javnom servisu. Organizovanje debate predstavlja međunarodnu praksu, jer su građani osim optužbi i napada na oponenta od stane kandidata imali priliku da čuju konkretne poruke i potencijalna rješenja za aktuelne izazove i na taj način donesu informisanu odluku.

Kampanju dvojice kandidata je obilježilo organizovanje skupova sa građanima u više opština, postavljanje postera i aktivna kampanja putem društvenim mreža.

Dodatno, i tokom drugog kruga nastavile su se poruke i pozivi biračima od strane vjerskih zajednica da izađu na izbore i podrže jednog određenog kandidata su neprimjerene. U ovom slučaju poruke su dolazile od predstavnika Srpske pravoslavne crkve (SPC). Međutim, takva vrsta miješanja nije u skladu sa načelima sekularne države, gdje crkva i država trebaju biti odvojeni i nezavisni. Ista praksa notirana je tokom prvog kruga predsjedničkih izbora i nastavila se i tokom drugog kruga kampanje za izbore za predsjednika Crne Gore. Dan prije nego što je počela izborna ćutnja, SPC je pozvala „vjernike i ljude dobre volje“ da izađu na izbore i navela da kandidat Milo Đukanović vodi anticrkvenu kampanju. SPC je podržavala jednu političku stranku i kritikovala druge, što je dovelo do nejednakosti u medijskom prostoru i mogućeg uticaja na izborni proces.

Predstavljenost kandidata

Po podacima Agencije za elektronske medije (AEM), koja je objavila izvještaj o zastupljenosti kandidata u crnogorskim medijima, između dva izborna kruga, zaključeno je da približno dvije trećine ukupnog medijskog predstavljanja je zabilježeno u programu sedam televizija. Najviše ukupnog medijskog predstavljanja (besplatnog i plaćenog) zabilježeno je u programu Televizije Adria (11,93%), Televizije E (9,72%), Televizije Vijesti (9,62%), Parlamentarnog kanala (9,29%), Prve TV (7,85%), Gradske TV (7,72%) i TV A Plus (7,10%).⁴

Iako je članom 51 Zakona o izboru odbornika i poslanika propisano da javnim emiterima nije dozvoljeno da pod bilo kojim uslovima omogućavaju reklamiranje van blokova besplatnog političkog marketinga, koji su ravnopravno obezbijeđeni za sve kandidate, javni emiteri Televizija Pljevlja, Televizija Herceg Novi, Televizija Rožaje i Televizija Budva su u okviru svojih programa omogućili plaćeno političko oglašavanje.⁵

Kada je riječ o medijskom predstavljanju u programima stranih elektronskih medija AEM je skrenula pažnju da je zabilježeno plaćeno političko oglašavanje u okviru programa Televizije Pink M, koja je u nadležnosti regulatornog organa Republike Srbije. Time je emiter TV Pink M prekršio kvotu dozvoljenog oglasnog sadržaja koju propisuje Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama koja je transponovana u zakonski okvir Republike Srbije, a što je u nadležnosti regulatornog tijela Republike Srbije. Izazov predstavlja to što se emitovanje odnosi na izborni ciklus u Crnoj Gori, a kršenja u okviru istog treba da sankcioniše druga država.

Nacionalni javni servis RTCG je poštovao zakonske uslove i pružio uravnoteženu pokrivenost kampanje svih predsjedničkih kandidata.

⁴ <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2023/03/Izvjestaj-o-medijskom-predstavljanju-tokom-prvog-kruga-kampanje-za-izbore-za-predsjednika-Crne-Gore-02-800-24.03.2023.pdf>

⁵ Ibid

Finansiranje izborne kampanje i zloupotreba državnih resursa

Do održavanja drugog kruga predsjedničkih izbora, djelimično su postali dostupni prihodi iz privatnih izvora, kao i privremeni izvještaji o troškovima izborne kampanje. Zaključno sa 17.03, odnosno par dana prije održavanja prvog kruga izbora, utrošeno je 150.511,00 eura. Od toga, donacije fizičkih lica predstavljaju 37.911,00 eura a pravnih lica 112.600,00 eura.

U odnosu na drugi krug predsjedničkih izbora, u izvještaju gospodina Đukanovića prijavljeni su prihodi do 27.03. Sa druge strane, drugi kandidat u drugom krugu predsjedničkih izbora, gospodin Milatović, između 17.03 i 30.03, prijavio je dodatnih 25.500,00 €, od čega 12.000,00 € od pokreta Evropa Sad, a ostalo od fizičkih lica. Samim tim, svi do sada prijavljeni prihodi iz privatnih izvora dostigli su 176.011,00 €.

Iako se ne radi o konačnim izvještajima, zapažen je visok iznos priloga od pravnih lica kod kandidata Mandića, kao i nepostojanje fizičkih priloga kod tri kandidata. Daljim uvidom u priloge kandidata Mandića, uočava se da je dio donacija došao od organizacije koje su registrovane kao NVO, što je zabranjeno članom 33. Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja.

Što se tiče troškova kampanja, dostavljeni su privremeni izvještaji o troškovima izborne kampanje do 19.03. Na osnovu tih podataka, kandidati su potrošili sljedeće iznose na kampanju:

MILO ĐUKANOVIĆ	JAKOV MILATOVIĆ	ANDRIJA MANDIĆ	JOVAN RADULOVIĆ	GORAN DANILOVIĆ	ALEKSA BEČIĆ	DRAGINJA VUKSANOVIĆ STANKOVIĆ
203.771,2€	144.980,2€	182.074,7€	0€	880€	144.980,2€	18.065,74€

Detaljniji uvid u troškove kampanje je trenutno izazovno pružiti jer kandidati iste troškove svrstavaju u različite kategorije. Ono što jeste očigledno, je da su najveće iznose kandidati utrošili na medije i bilborde. Dodatno, u javnosti su se već pojavila negodovanja oko nepostojanja troškova ili niskih troškova kandidata Radulovića i Danilovića, što opet upućuje na moguću drugu vrstu motiva za kandidovanje na izbore.

Što se tiče zloupotrebe državnih resursa, kako u samoj kampanji nijesmo imali intenzivno učešće predstavnika partija koje čine vlast, niti parlamentarnu većinu, ključna tema koja je zaokupila javnost jeste broj novozapošljenih u državnoj upravi prema po raznim osnovama.

Kada je riječ o poštovanju propisanog roka za podnošenje izvještaja kandidata ASK-u, kandidati su potrebne izvještaje dostavili u propisanom roku. U dosadašnjem toku kampanje od strane ASK-a je sprovedeno 18 kontrola organa vlasti i političkih subjekata, dok je u toku kontrola mjesečne potrošnje za februar, provjera dostavljanja dokumentacije o zapošljavanju, kao i kontrola propisanih ograničenja otpisa duga i upotrebe mehanizacije. Pokrenuta su 182 postupka ili kontrole po službenoj dužnosti, odnosno 71 po osnovu dostavljenih prigovora. Zabilježeno je ukupno 166 aktivnosti od strane 83 pružalaca usluga.

Da Crna Gora nije uznapredovala kada je riječ o zapošljavanju tokom izborne kampanje ukazuje činjenica da su kampanju pratila brojna zapošljavanja u javnom sektoru, pa je tako u periodu trajanja kampanje a do 31. marta ASK primio 6.968 ugovora kojima se uređuju radni odnosi, prava i obaveze državnih službenika i namještenika i obligacioni odnosi⁶. O zakonitosti pomenutih ugovora ASK nije dala zaključak.

Značajna napomena jeste da član 44 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja koji definiše obavezu da se ASK dostave „sve odluke o zapošljavanju koje su donijete u skladu sa zakonima kojima se uređuju radni odnosi, prava i obaveze državnih službenika i namještenika i obligacioni odnosi, sa kompletnom pratećom dokumentacijom“, ne definiše da to isto bude urađeno i za privredna društva u kojima država ima određeno vlasništvo. Samim tim možemo pretpostaviti da ovo nije konačna brojka odluka o zapošljavanju.

Od 6.972 odluka, najveći broj, njih (3.718) odnosi se na ugovore na određeno. Slijedi 1.720 ugovora o djelu, 920 ugovora o dopunskom radu, 290 ugovora na neodređeno i 139 ugovora o privremenim i povremenim poslovima.

Iako zakon propisuje da je, prije svega zaposlenje na određeno i neodređeno, moguće u toku izbornog ciklusa, ono je ograničeno na uslov da ta mjesta moraju biti sistematizovana. Iako značajan procenat ovih odluka predstavlja produženje ugovora na određeno u prosvjeti i zdravstvu, ipak se radi o velikoj količini novih odluka što navodi na sumnju o partijskom zapošljavanju pred izbore. U cilju kontrole samog zapošljavanja, ASK će uporediti pristigle odluke sa važećim sistematizacijama.

Još jedna pravna praznina/zakonska nepreciznost odnosi se i na ugovore od djelu, kojih je od raspisivanja izbora sklopljeno 1.720. Međutim, mišljenja smo da ugovor o djelu, koji ne predstavlja radni, već obligaciono-pravni odnos, kao takav ne može biti obuhvaćen aktom o sistematizaciji bilo kojeg organa, te da samim tim ne smije biti zaključen u periodu koji predviđa već pomenuti čl. 44 Zakona. Drugim riječima, sklapanje ugovora o djelu tokom izbora predstavlja direktno kršenje ove norme zakona.

Slična nejasnoća odnosi se i na ugovore o privremenim i povremenim poslovima. Čl. 44, kao što je prethodno navedeno, predviđa mogućnost zaključivanja ovakve vrste ugovora u periodu izbora, samo ukoliko su takvi poslovi predviđeni aktom o sistematizaciji. Međutim, Zakon o radu u čl. 200 propisuje da se ugovor o privremenim i povremenim poslovima može zaključiti samo kao posebna vrsta ugovora i to za one poslove koji nijesu predviđeni aktom o unutrašnjoj organizaciji radnih mjesta. Ovdje očigledno imamo koliziju između čl. 44 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja i čl. 200 Zakona o radu, koji se supsidijarno primjenjuje na prava, obaveze i odgovornosti državnih službenika. U izvještaju ASK-a naznačeno je da je 01. aprila zaključeno 139 ugovora o privremenim i povremenim poslovima, što predstavlja korišćenje pravnih nepreciznosti u ovom dijelu.

CeMI uočava da kod zapošljavanja u toku izborne kampanje značajan nedostatak predstavlja nepostojanje referentnih aktivnosti za cijelu godinu. Ako je zakonska obaveza vođenja ovakvih evidencija samo u periodu izbora, ne postoji pregled sličnih aktivnosti u periodu kada se ne održavaju izbori, samim tim onemogućavajući sticanje pregleda tempa zapošljavanja van izbornog procesa.

Od raspisivanja izbora ASK je sprovela 18 kontrola (dokumentovano 17) i održala 4 sjednice Savjeta na kojima se raspravljalo o predsjedničkim izborima. U sklopu 18 kontrola organa vlasti i političkih subjekata, kao i tokom mjesečne potrošnje za februar, provjere dostavljanja dokumentacije o zapošljavanju, kao i kontrola propisanih ograničenja otpisa duga i upotrebe mehanizacije, pokrenuta su 182 postupka

⁶ [https://www.antikorupcija.me/me/analitika/jres/zaposljavanje/data?f=\(dd,2023-03-20\)\(do,2023-01-16\)\(ik,10181\)\(g,2023\)&o=0&l=10&r=](https://www.antikorupcija.me/me/analitika/jres/zaposljavanje/data?f=(dd,2023-03-20)(do,2023-01-16)(ik,10181)(g,2023)&o=0&l=10&r=)

ili kontrole po službenoj dužnosti, odnosno 71 po osnovu dostavljenih prigovora. ASK smatra da je u dosadašnjem procesu obezbijeđena maksimalna transparentnost finansiranja kampanje.

Mediji

Medijska situacija može se okarakterisati kao relativno slobodna i raznolika sa mješavinom javnih i privatnih emitera, štampanih i online medija, ali sa određenim izazovima i zabrinutostima u pogledu nezavisnosti medija, pluralizma i sigurnosti novinara koji su se nastavili i tokom drugog kruga izbora.

Crna Gora ima liberalan pravni okvir za medije, koji uključuje ustavne garancije slobode izražavanja i slobode štampe, kao i zakone koji regulišu vlasništvo nad medijima, pristup informacijama i klevetu. Međutim, ovi zakoni se ne sprovode uvijek efikasno i ima slučajeva političkog uplitanja u rad medija.

A. Tradicionalni mediji

U cjelini, tradicionalni mediji su igrali važnu ulogu u izbornoj kampanji, pružajući informacije i analize koje su doprinijele razumijevanju političkih kandidata i njihovih programa. Međutim, postojali su i određeni nedostaci u vezi s nepristrasnošću, pluralizmom i nezavisnošću medija.

Da izborni proces u Crnoj Gori nema samo nacionalni, već i regionalni značaj, potvrđuje i pažnja koju su regionalni mediji posvetili ovoj temi.

U periodu predizborne tišine nije dozvoljeno emitovanje medijskog predstavljanja predsjedničkih kandidata, političkog oglašavanja, objavljivanja procenata rezultata glasanja, slogana ili simbola kandidata, rezultata ispitivanja javnog mnjenja, drugih istraživanja i analiza u vezi sa opredjeljenjem birača u pogledu procjene rezultata izbora. Međutim, direktno kršenje izborne šutnje bilo je očito na svim platformama socijalnih medija. Crna Gora nema propise koji ograničavaju ili precizno propisuju pravila ponašanja u ovim slučajevima.

B. Online mediji i društvene mreže

Prema podacima sajta DataReportal za januar 2023. godine u Crnoj Gori je bilo 562.700 korisnika interneta (gotovo 90% stanovništva), odnosno 472.000 korisnika društvenih mreža (75.4%). Online mediji su postali sve popularniji u Crnoj Gori, sa nekoliko istaknutih novinskih sajtova, uključujući Vijesti, CdM i Portal Analitika. Platforme društvenih medija kao što su Facebook, Twitter i Instagram su se široko koristile za širenje vijesti i diskusija tokom ovog izbornog procesa.

U periodu od 20. do 28. marta , 2023. Digitalni Forenzički Centar (DFC) sproveo je monitoring objava o predsjedničkim kandidatima na portalima i Facebook-u kako bi utvrdio njihovu zastupljenost, ton izvještavanja, ključne teme u člancima, kao i njihov domet na društvenim mrežama. Monitoringom šest crnogorskih portala (Adria, Borba, CdM, IN4S, RTCG i Vijesti) registrovane su 661 objava u kojima se pominju kandidati za drugi krug predsjedničkih izbora 02. aprila 2023. godine.⁷

U susret drugom krugu izbora je nastavljen trend negativnih objava o predsjedničkom kandidatu Milu Đukanoviću. Od ukupno 610 objava na portalima, 371 je bilo negativna, 138 neutralnih, odnosno 101 u pozitivnom tonu. O predsjedničkom kandidatu Jakovu Milatoviću na svih šest analiziranih portala bila je 521 objava. Najviše je bilo pozitivnih – 267, neutralnih je bilo 160, uz 94 negativne objave. Najviše zastupljene teme u objavama na portalima su: predsjednički izbori i kampanja, pobjeda Jakova Milatovića, krah i poraz DPS, režim, manjine i dijaspora, kriminal i korupcija, drugo, pobjeda Mila Đukanovića, strani uticaj i kriza u Crnoj Gori nakon 2020. godine.

Monitoringom Facebook stranica, CeMI je došao do nalaza da su neke političke partije ili njihovi kandidati započele kampanju za drugi krug predsjedničkih izbora putem njihovih stranica na Facebook-u dan nakon prvog kruga, tj 20. marta, 2023. godine. Takve primjere vidimo kod kandidata, Mila Đukanovića koji je ušao u drugi krug izbora i kod Pokreta Evropa sad čiji kandidat Jakov Milatović je takođe ušao u drugi krug izbora. Njihove prve aktivnost potvrđuju i objavljivanje videa gdje se obraćaju javnosti i pominju drugi krug izbora.

Zloupotreba društvenih medija je takođe bila vidljiva na još dva načina: (1) tokom izborne tišine; (2) korišćenjem plaćenih sadržaja. U skladu sa Pravilnikom o pravima i obavezama emitera tokom kampanje za izbore za predsjednika Crne Gore 02. aprila 2023. godine predizborna tišina počela je u petak 31.03.2023. u ponoć i trajala do zatvaranja biračkih mjesta. Podaci upućuju da su oba kandidata, bila aktivna na Facebook platformi tokom perioda izborne tišine i da su vršili samopredstavljanje komunikacijom na društvenim mrežama. U ovom periodu, broj objavljenih sadržaja od strane političkih kandidata na Facebook-u je 14. Pojedinačno gledano, predsjednički kandidat Milo Đukanović je imao 12 postova i predsjednički kandidat Jakov Milatović 2 posta. Na pomenute postove su ostvarene ukupno 26.375 Facebook interakcija, od čega je čak 77.8% samo od stranice Mila Đukanovića (20.529 interakcija).

Takođe, i druge političke partije i kandidati iz prvog kruga bili aktivni tokom izborne tišine, pa su tako pojedinačno imali: Jovan Radulović 9 objava, Demokratski front 4, Aleksa Bečić 6, Građanski pokret URA 5, Draginja Vuksanović Stanković 1 i Ujedinjena Crna Gora 2. Oni su najviše komunicirali videom (70.07%), fotografijama (26.01%) i Facebook live-om (3.72%).

Tokom perioda između prvog i drugog kruga, analizom je utvrđeno da političke partije i njihovi kandidati ukupno imali 250 objava na Facebook-u, od čega pojedinačno: Građanski pokret URA 60, Milo Đukanović 53, Jovan Radulović 39, Demokratski Front 37, Jakov Milatović 33, Ujedinjena Crna Gora 7, Draginja Vuksanović Stanković 3. Ukupan broj

⁷https://dfcme.me/wp-content/uploads/IzboriPodLupom_2.pdf

interakcija ostvaren na ovim objavama je bio 360.361 od čega samo Milo Đukanović 99.803 i Jakov Milatović 82.556 interakcija. Partije su najviše komunicirale putem videom (55.20%) i fotografijama (37.60%).

U danima koji su prethodili drugom krugu (27.03.2023. - 02.04.2023. godine) CeMI je utvrdio koliko su predsjednički kandidati potrošili novca za reklamiranje na Facebook-u. Analiza je pokazala da je nešto više novca na reklamiranje potrošio predsjednički kandidat Evrope Sad Jakov Milatović – 1.154 eura, dok je predsjednički kandidat DPS-a Milo Đukanović u istu svrhu potrošio 1.014 eura.

Ono što je takođe bilo primjetno tokom ovog izbornog procesa jesu 3 mim stranice (*Ne budite dio tog ludačkog pokreta* – 5.300 pratilaca; *Splačinijada 2022* – 7.710 pratilaca; *Neprijatni/Unlimited Power/Psalam 118* – 2.100 pratilaca, koje su preko svog, pretežno satiričnog sadržaja, ismijavale i stvarale negativnu sliku o pojedinim kandidatima. To može dovesti i do širenja dezinformacija, stvaranja lažne slike o kandidatima, što bi u krajnjem moglo da utiče na odluke građana o tome koga će glasati na izborima. Grafički prikazi aktivnosti mim stranica će biti prikazani u finalnom izvještaju.

Prigovori i žalbe

Nakon što je 18. februara DIK donijela rješenje o neutvrđivanju kandidature Milojka Spajića, on je odlučio da ne iskoristi pravo na podnošenje ustavne žalbe, najvjerovatnije iz praktičnih razloga uzrokovanih činjenicom da Ustavni sud u tom trenutku nije imao kvorum za odlučivanje. Podnošenje ustavne žalbe u tom trenutku onemogućilo bi Pokret „Evropa sad“ da predloži drugog kandidata dok Ustavni sud ne odluči o žalbi.⁸ Podsjećamo da je krajnji rok za podnošenje predloga kandidature bio 26. februar.

Iako nije podnio ustavnu žalbu, odluka DIK-a nije bila ostala bez reakcije. Predsjednik pokreta „Evropa sad“, Milojko Spajić, predao je tužbu protiv države Crne Gore, tj. Državne izborne komisije zbog povrede biračkog prava i diskriminacije⁹.

Opštinski odbor Demokratske partije socijalista Berane podnio je, 21. marta 2023. godine, Državnoj izbornoj komisiji prigovor na Odluku Opštinske izborne komisije Berane. U prigovoru je navedeno da je osporenim Odlukom OIK Berane odbijen zahtjev OO DPS Berane kojim je traženo fotokopiranje izvoda iz biračkih spiskova za sva biračka mjesta u opštini Berane. DIK je usvojio ovaj prigovor i naložio OIK Berane da odobri fotokopiranje izbornog materijala, u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika.

---

⁸ prema članu 4 Zakona o izboru predsjednika Crne Gore pojedina politička stranka ili grupa građana može predložiti samo jednog kandidata
⁹ <https://mina.news/glavna/spajic-tuzio-dik-zbog-povrede-birackog-prava-i-diskriminacije/>

Izborni dan

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz četiri grupe aktivnosti:

1. Praćenje realizacije izbornih procedura na biračkim mjestima – otvaranje, glasanje, zatvaranje biračkih mjesta i brojanje glasova i neprestana komunikacija posmatrača sa operaterima i pravnim centrom u cilju prikupljanja podataka o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana;
2. Parcijalno paralelno prebrojavanje glasova (PPVT) na osnovu rezultata sa 600 biračkih mjesta iz reprezentativnog uzorka, koje su prikupili kratkoročni posmatrači;
3. Praćenje rada Državne izborne komisije;
4. Odnosi sa medijima i javnošću: podaci o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana, te rezultatima, saopštavani su putem sajta – izbori.cemi.org.me, društvenih mreža, brojinih televizija i internet portala.

CeMI je u izbornoj noći, nakon zatvaranja biračkih mjesta održao tri pres konferencije na kojima je predstavio trendove glasanja i projekcije izbornih rezultata. Pres konferencije su održane u 20:20, 20:45 i 21:00h. Prve projekcije rezultata su bile dostupne građanima 20 minuta od zatvaranja birališta.

O izlaznosti, CeMI je obavještavao građane u: 9:00h, 11:00h, 13:00h, 15:00, 17:00h i 19:00h.

Sprovođenje izborne procedure

Prema nalazima posmatrača CeMI-ja neposredno sa biračkih mjesta, koji su dobijeni na osnovu standardizovanih upitnika o organizaciji izbornog dana i sprovođenju procedure glasanja, mogu se izvesti sljedeće ocjene:

- » Proces otvaranja biračkih mjesta posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 92.1% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 1,7% slučajeva. Prosječna ocjena je 4.6.
- » Proces glasanja ocijenjen je od strane posmatrača odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 92.1% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 2.8% slučajeva. Prosječna ocjena je 4.6.
- » Proceduru zatvaranja biračkih mjesta i brojanja glasova posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 92.1% slučajeva, dok je zatvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 2.2% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,7.

Prema podacima sa terena, na najmanje 12,2% mjesta nije bilo materijala na Brajevom pismu, dok je 23.2% biračkih mjesta po procjeni posmatrača bilo nepristupačno za osobe sa invaliditetom. Na poziciji predsjednika/ce biračkih odbora na 76.8% biračkih mjesta je muškarac, dok je na 23,2% biračkih žena. CeMI-jevi posmatrači su naišli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora.

Problemi sa ostvarivanjem prava glasa zabilježeni su na 19.7% biračkih mjesta, usljed činjenice da ime birača nije pronađeno u izvodu iz biračkog spisaka za to biračko mjesto. Neki problem u vezi funkcionisanja elektronske identifikacije birača je primijećen na 4.2% posmatranih mjesta. Grupno glasanje je primijećeno na 35.7% mjesta. Neko od članova biračkog odbora ili posmatrača je koristio mobilni telefon na 16.4% biračkih mjesta. Neko je vodio evidenciju o imenima biračima koji su glasali na 19.1% mjesta. Takođe, u 1.5% slučajeva bilo je birača koji su čekali ispred biračkog mjesta u 20h. Na 9.7% biračkih mjesta su uočeni listići koji su potpisani od strane glasača, a na 26.9% mjesta su uočeni listići koji su na bilo koji drugi način označeni od strane glasača (trouglovi, kvadrati, dva puta krug, različitim bojama...). Na velikoj većini biračkih mjesta ti su listići proglašeni nevažećim.

CeMI-jeve procjene izlazosti i rezultata

Tabela 1: CeMI-jeve procjene izlazosti i rezultata

Kategorija	Cemi procjena
Izlaznost u 9h	6.6%
Izlaznost u 11h	21.4%
Izlaznost u 13h	39.0%
Izlaznost u 15h	49.0%
Izlaznost u 17h	58.6%
Izlaznost u 19h	66.9%
Ukupna izlaznost (20h)	70.4%
Milo Đukanović	40.0%
Jakov Milatović	60.0%

Komunikacija sa javnošću

Centar za monitoring i istraživanje - CeMI je putem pres konferencija u toku izbornog dana redovno izvještavao javnost o izlaznosti, nepravilnostima, trendovima glasanja kao i projekciji rezultata nakon zatvaranja biračkih mjesta. Press konferencije su se održavale u 9:15h, 11:15h, 13:15h, 15:15, 17:15 i 19:15h. CeMI je na konferencijama predstavio građanima i komparativnu analizu broja birača koji su glasali u istim periodima na predsjedničkim izborima 2023, u prvom krugu, predsjedničkim izborima iz 2018. godine, te parlamentarnim izborima održanim 2020. Nakon pet redovnih konferencija za medije u toku izbornog dana, CeMI je održao 3 dodatne konferencije za štampu i u toku izborne noći, kada su građanima predstavljene projekcije rezultata u skladu sa dinamikom obrađenog uzorka, a prve rezultate izbora na osnovu PPVT metode CeMI je predstavio već u 20:20h, odnosno samo dvadeset minuta nakon zatvaranja biračkih mjesta.

CeMI je izvještavao javnost o nepravilnostima na svim biračkim mjestima u Crnoj Gori, na bazi podataka koje smo prikupili od posmatrača na terenu i građana koji su tokom izbornog dana putem aplikacije Fer izbori (www.ferizbori.me) i putem broja telefona 020 511 513 obavještavali CeMI o nepravilnostima koje su uočili. Pravnom timu CeMI-ja je pristiglo ukupno 150 prijava nepravilnosti do kraja izbornog dana, od čega 43,44% prijava su dostavili građani, a 56,55% CeMI-jevi akreditovani postmatračači.

a prijavljene nepravilnosti nisu bile tolikog intenziteta da bi mogle bitno uticati na regularnost glasanja, ili na izborni rezultat. Centar za monitoring i istraživanje je omogućio da građani uživo prate procjene izlaznosti, nepravilnosti i projekcije rezultata glasanja putem tri nacionalne televizije RTCG, Vijesti, TV E, koje su bile direktno vezane za CeMI-jev softver u kome se obrađuju podaci pristigli od strane naših posmatrača. Građani su takođe mogli da prate projekcije rezultata uživo putem veb sajta www.izbori.cemi.org.me kao i putem aplikacije Fer izbori (www.ferizbori.me), koja je takođe omogućila građanima da se informišu o svojim biračkim pravima.

Projekcije izbornih rezultata su preuzete 497 400 puta. Sajt www.izbori.cemi.org.me brojao je 211,700 posjeta u toku izbornog dana, a više od 1 400 posjeta svakog minuta u izornoj noći. Za praćenje izbornog dana bilo je akreditovano više od 70 novinara/ki, snimatelja/ki i fotografa/kinja iz 22 medija, od čega šest regionalnih. CeMI je takođe putem socijalnih mreža (Facebook, Instagram, Twitter) i medija, između ostalog, promovisao mogućnost pružanja besplatne pravne pomoći svim građanima čije je biračko pravo povrijeđeno. Nekoliko dana prije izbornog dana, CeMI je objavio video o zloupotrebi državnih resursa. Video je dostupan na CeMI-jevom YouTube profilu, kao i na CeMI-jevoj Facebook i Instagram stranici.

Posmatrači

DIK je 19. januara objavila Kalendar rokova za sprovođenje izbornih radnji u kom je predviđeno da domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, najkasnije pet dana prije dana održavanja izbora. U prvom krugu predsjedničkih izbora taj rok je bio 13. mart u ponoć. Kalendarom, međutim, nije bila propisana mogućnost akreditovanja novih posmatrača u slučaju drugog kruga predsjedničkih izbora. Iako na prvu ruku može djelovati kao propust, propisivanjem rokova za sprovođenje izbornih aktivnosti u slučaju drugog kruga predsjedničkih izbora, DIK je mogla biti optužena za miješanje u izborni proces, jer bi se radilo o svojevrsnom prejudiciranju izbornog rezultata. Posmatrajući stvari iz tog ugla, DIK se ne može zamjeriti što Kalendarom nije propisala mogućnost akreditovanja posmatrača u slučaju održavanja drugog kruga izbora. Ta mogućnost svakako proizilazi iz Zakona o izboru odbornika i poslanika.

S tim u vezi, kako DIK ne donosi novi kalendar izbornih aktivnosti kojim se konkretizuje pravo nevladinih organizacija iz člana 111b u slučaju drugog kruga glasanja, CeMI je uputio DIK-u zahtjev za mišljenje. U odgovoru na naš dopis, DIK je navela da posmatrači koji su već akreditovani mogu posmatrati i drugi krug glasanja, kao i da organizacije ovlašćene za posmatranje izbora, kako one koje su već akreditovala posmatrača, tako i one koje to nijesu učinile u prvom krugu, mogu akreditovati nove posmatrača pet dana prije održavanja drugog kruga izbora.

Domaći posmatrači

Državna izborna komisija dodijelila je **1.821 akreditacija** domaćim posmatračima. Akreditovani su posmatrači sljedećih organizacija i to: Centar za monitoring i istraživanje CeMI (1.367), Centar za demokratsku tranziciju CDT (439), Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore UMHCG (25), Ženska organizacija Feniks Berane (9), Centar za građansko obrazovanje (3), NVU "Mreža za sveopšti napredak" (1).

CeMI je u periodu između dva kruga primio sedam prijetećih mejlova. Isti su prijavljeni Upravi policije. O prijetnjama je obaviješteno nadležno tužilaštvo iz kog je saopšteno da se u navedenom događaju stiču elementi krivičnog djela ugrožavanje sigurnosti. Tužilaštvo je naložilo dalje preduzimanje aktivnosti na identifikaciji počinioca krivičnog djela. Počinilac nije identifikovan do zaključenja drugog kruga predsjedničkih izbora. Uslijed primljenih kontinuiranih prijetnji, CeMI je provodio aktivnosti u obazrivoj atmosferi, uz jasnu odlučnost da ne prekine sa planiranim aktivnostima. Uprava policije je sprovela pretragu kancelarijskih prostorija CeMI-ja, nakon zaprimljenog maila koji je ukazivao na mogućnost postavljanja bombe, međutim, pretragom nijesu pronađeni eksplozivni materijali. Zbog zaprimljenih prijetnji, Uprava policije je obezbijedila zaštitu i fizičko obezbjeđenje timu CeMI, na dvije lokacije koje su omogućile nesmetano obavljanje svih aktivnosti tokom izbornog dana.

Međunarodni posmatrači

Akreditovani međunarodni posmatrači, prema organizaciji/ambasadi iz koje dolaze i u kojem broju, na osnovu zvaničnih podataka Državne izborne komisije su: ODIHR(EOM) (26), Parlamentarna Skupština Savjeta Evrope (25), Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori (20), Evropski parlament (14), Parlamentarna Skupština Mediterana (13), Centralna izborna komisija Kosova (8), Ambasada Velike Britanije u Crnoj Gori (7), Ambasada kraljevine Nizozemske u Beogradu (3) i Međunarodna fondacija za izborne sisteme - IFES (3).

Uviđa se značajno smanjenje međunarodnih posmatrača u odnosu na predsjedničke izbore 2018. godine, prije svega od strane OSCE/ODIHR¹⁰.

---

¹⁰ Na prethodnim predsjedničkim izborima posmatrače su imali: OSCE (93), ODIHR (154) Savjet Evrope (18), Evropski parlament (14), ambasada SAD u Crnoj Gori (21), Ambasada Francuske u Crnoj Gori (dva), ambasada Kraljevine Holandije (1), Državna izborna komisija Makedonije (četiri), ambasada Kanade u Srbiji (jedan), Centralna izborna komisija Republike Kosovo (sedam), NVO Silba (24). Međutim, kako DIK nije izdavao službena ovlaštenja za drugi krug glasanja, a koja se objavljuju na internet stranici DIK, već samo akreditacije, nije poznato da li su međunarodne organizacije iskoristile pravo da akredituju nove posmatrače.